

OOSTRUM EN HET EESTERRECHT

1. Inleiding

Het is een bekend en veel voorkomend verschijnsel dat tegelijkertijd en onafhankelijk van elkaar onderzoek naar hetzelfde onderwerp geschiedt en tot dezelfde verrassende ontdekkingen leidt. Of we hierbij aan morfogenetische velden moeten denken, in de visie van Rupert Sheldrake, of het verschijnsel louter aan het toeval moeten wijten, durf ik niet te zeggen, maar na vele jaren in vergetelheid te zijn geraakt, is de plaatsnaam Eestrum/Oostrum er nu ook het slachtoffer van geworden.

In jaargang 52 (2000) van dit tijdschrift verscheen van de hand van Hidde Feenstra een artikel over het toponiem Eestrum in het Eesterrecht¹. Al enige jaren had ik eveneens reeds onderzoek naar deze plaats gedaan, waarvan het resultaat onlangs verscheen in het jaarboek *Gruoninga*². Voor het grootste deel kwam ik daarbij tot dezelfde conclusies – zoals de identificatie van de plaats met de huidige Eenumerhoogte –, maar op details waren mijn bevindingen anders. Omdat die tevens naamkundige en historische consequenties hebben, leek het me niet ondienstig er in dit tijdschrift verslag van te doen. Voor de verdere uitwerking en bronvermeldingen verwijs ik naar het aangehaald artikel in *Gruoninga*.

2. Oostrum of Eestrum

Over de localisering van het onderzochte toponiem hoeft na verschijning van de genoemde publicaties geen twijfel meer te bestaan, maar ten aanzien van de naam verschillen de beide artikelen van mening. Verwonderlijk is dat niet: slechts één keer werd de naam van de wierde tot nu toe in een originele, contemporaine bron in een Nederlandse archiefbewaarplaats aangetroffen. Al in de zestiende eeuw was er onduidelijkheid over ligging en schrijfwijze, mede in de hand gewerkt door de bijna gelijknamige boerderijen met de naam Oosterheem onder Eenum en Leermens en de naam van

-
1. H. Feenstra, 'Eestrum, het Eesterrecht en de Spijkumerweg', in: *Driemaandelijke bladen* 52 (2000) 59-72.
  2. R.H. Alma, 'Oostrum in Eesterrecht. Duizend jaar Eenumerhoogte', in: *Gruoninga* 44 (1999) 184-201.

de rechtstoel Eesterrecht, waaronder Oostrum viel. Zo was in 1576 sprake van een strijd tussen de familie Clant en Writzer ten Holte over de aanstelling van een lankrechter van het Zandtster Eesterrecht "alsoo dat Writser ten Holte sich idt aenmetigen duchte, met een versegelden briefff, de ten laesten ter handen gekoomen is, unde holdet niet van Ooster heem, dan van Oostrum, [...] unde is alsoo verdragen, dat Writser ten Holte in bijwesen veeler goeder luiden belooft heeft den briefff toe niete te doen, unde thoe scheuren, op dat daer uit bij de naecomelingen geen moeijte errese"³.

In de zeventiende eeuw en later was het echter vooral de ligging binnen het Eesterrecht die voor verwarring zorgde. Zo noemt het oudst bewaard gebleven protocol in 1619 deze rechtstoel "Oesterrecht", "Oestergerichte" en "Oesterjurisdiction"⁴. Dat er een etymologisch verband tussen Oostrum en Eesterrecht zou bestaan, was blijkbaar een aantrekkelijke hypothese: men leidde Oosterrecht af van Oostrum. De naam Oostrum was op dat moment blijkbaar nog wel zo lokaal bekend, dat men de spelling van de naam Eesterrecht hieraan aanpaste. In later tijd werd de spelling Eestrum echter overheersend: de beginklinker van het steeds meer in vergetelheid geraakte Oostrum werd aangepast aan de naam van het Eesterrecht. Op het epitaaf van Reint Alberda, overleden in 1724, wordt deze bij voorbeeld jonker en rechter (*nobilis et iudex*) genoemd "in Zandt, Leermens, Eenum, Zeeryp, Eestrum, Ten Post, Ter Laan, in Reylandt et in Vierburen". In feite werd hiermee aangeduid dat hij edelman was en heerlijke rechten bezat in de rechtstoelen 't Zandt c.a., Eesterrecht, Ter Laan en Vierburen (Godlinze c.a.). Als de naam Eestrum in de achttiende eeuw valt, wordt hij doorgaans met dubbel e gespeld.

Bij zoveel verwarring rest er geen andere mogelijkheid dan ons te wenden tot de oudste, originele bronnen. Omdat het Oost-Friese klooster Barthe rond 1500 een aanzienlijk goederenbezit verwierf rond de wierde Eenumhoogte, vinden we in het Niedersächsisches Staatsarchiv Aurich een aantal bronnen met betrekking tot de omgeving van Eenum en Leermens. Het aantal vermeldingen van Oostrum in originele contemporaine bronnen blijft echter zeer klein. Tegenover de honderden keren dat we Oostrum en Eestrum of andere verbasteringen in afschriften en clauwboeken tegenkomen, staat slechts een handjevol vermeldingen dat wel definitief uitsluitsel geeft over de spelling:

---

3. *Het claveboeck van Johan Tiassens*, L.H. Bruins ed. (Leens 1986) 92.

4. Feenstra, 'Eestrum', 59.

30 juli 1502	to Oesterum ⁵
12 maart 1520	to Oestrum ⁶
26 juni 1525	to Oestrum ⁷
30 mei 1553	tho Oestrum ⁸
17 juni 1612	to Oestrum ⁹
vanaf 1652	Oostrum (familienaam) ¹⁰

Deze laatste vermelding is van een ander karakter dan de overige, maar is toch interessant: de familie Oostrum (uitgestorven in 1779) stamde vermoedelijk van de boerderij op Eenumerhoogte¹¹ en moet daardoor halverwege de zeventiende eeuw beter dan wie ook op de hoogte zijn geweest van de 'juiste' schrijfwijze. De oude naam van Eenumerhoogte moet m.i. dan ook ten rechte Oostrum luiden en niet Eestrum.

Dit betekent dat Eestrum afvalt als naamgever van de rechtstoel Eesterrecht en daardoor rest de vraag waar dit toponiem dan wel van afgeleid is. Volgens Wobbe de Vries was Eestum een onbebouwde wierde nabij Ten Post, maar tegen deze hypothese pleiten verschillende argumenten¹².

3. De grenzen van het Eesterrecht

Het Eesterrecht wordt voor het eerst in 1337 genoemd in een lijst met rechtstoelen in Fivelingo¹³. Uit deze lijst blijkt de juridische indeling van dit land zeer constant: vrijwel alle in 1337 genoemde rechtstoelen bestaan later nog. Formsma signaleerde al grote overeenkomsten, maar hij zag ook afwijkingen. Hij onderkende echter niet dat met "Wijdtwerder Rechtschap" niet

5. St.A. Aurich, Rep. 1, Nr. 691.

6. St.A. Aurich, Rep 234, dl. 1, fol. 165, p. 329.

7. Ibidem, fol. 236v, p. 476.

8. R.A.G., H.A. Farmsum, inv.nr. 792, reg. 398.

9. R.A.G., R.A. Fivelingo, inv.nr. 138, fol. 11v. Gezien de toevoeging "in Sanstercaspel" wordt hier de clauw en niet de wierde bedoeld, welke laatste immers onder het kerspel Eenum ressorteerde. Volledigheidshalve zijn de laatste twee vermeldingen opgenomen, hoewel hun autoriteit aanzienlijk lager ligt dan de vier oudste: de verwarring over de spelling had in het begin van de zeventiende eeuw al flink toegeslagen.

10. A.T. Schuitema Meijer, 'Cornelis Alles Oostrum, kapitein ter admiraliteit van Harlingen en zijn Stad-Groningse familie, 17e-18e eeuw', in: *Gruoninga* 44 (1999) 153-183, aldaar 154.

11. Schuitema Meijer, 'Oostrum', 153; Alma, 'Oostrum', 201.

12. Zie verder: Feenstra, 'Eestrum', 64.

13. In vele, corrupte afschriften overgeleverd. Uitgegeven naar één handschrift in: W.J. Formsma, *Geschiedenis tussen Eems en Lauwers. Opstellen over de Groninger geschiedenis* (Assen/Maastricht 1988) 17-19.

Oosterwijdwerd maar Uitwierde bedoeld is, met "Inredijcxster saten Rechtschap" niet Innersdijk maar Vierendeel. Hierdoor is slechts één later onbekende rechtstoel over, "Oosterwerummer Rechtschap", waarmee mogelijk de landen van de commanderij bedoeld zijn, zoals ook de landen van de kloosters Feldwerd en Bloemhof apart opgesomd worden. Verder wordt de rechtstoel Wagenborgen in het begin van de vijftiende eeuw tot het Wold-Oldambt gerekend¹⁴. Voor de rest komt de indeling geheel overeen met de vijftiende-eeuwse situatie.

Uit deze lijst blijkt dat de naam van het Eesterrecht al in het begin van de veertiende eeuw bestaat en de conservatieve juridische indeling suggereert dat ook aan de grenzen niet veel veranderd zal zijn. De rechtstoel Eesterrecht viel blijkbaar ook in 1337 al uiteen in twee niet aan elkaar grenzende gedeelten: het Poster en het Zandtster Eesterrecht. Het eerste gedeelte lag rond Ten Post¹⁵, terwijl het andere gedeelte delen van de kerspelen Eenum, Leermens, 't Zandt en Zeerijp omvatte. Het Zandtster Eesterrecht viel verder uiteen in de clauw Buiten Spijksterweg en Oostrum, ook wel Binnen of Boven Spijksterweg genoemd.

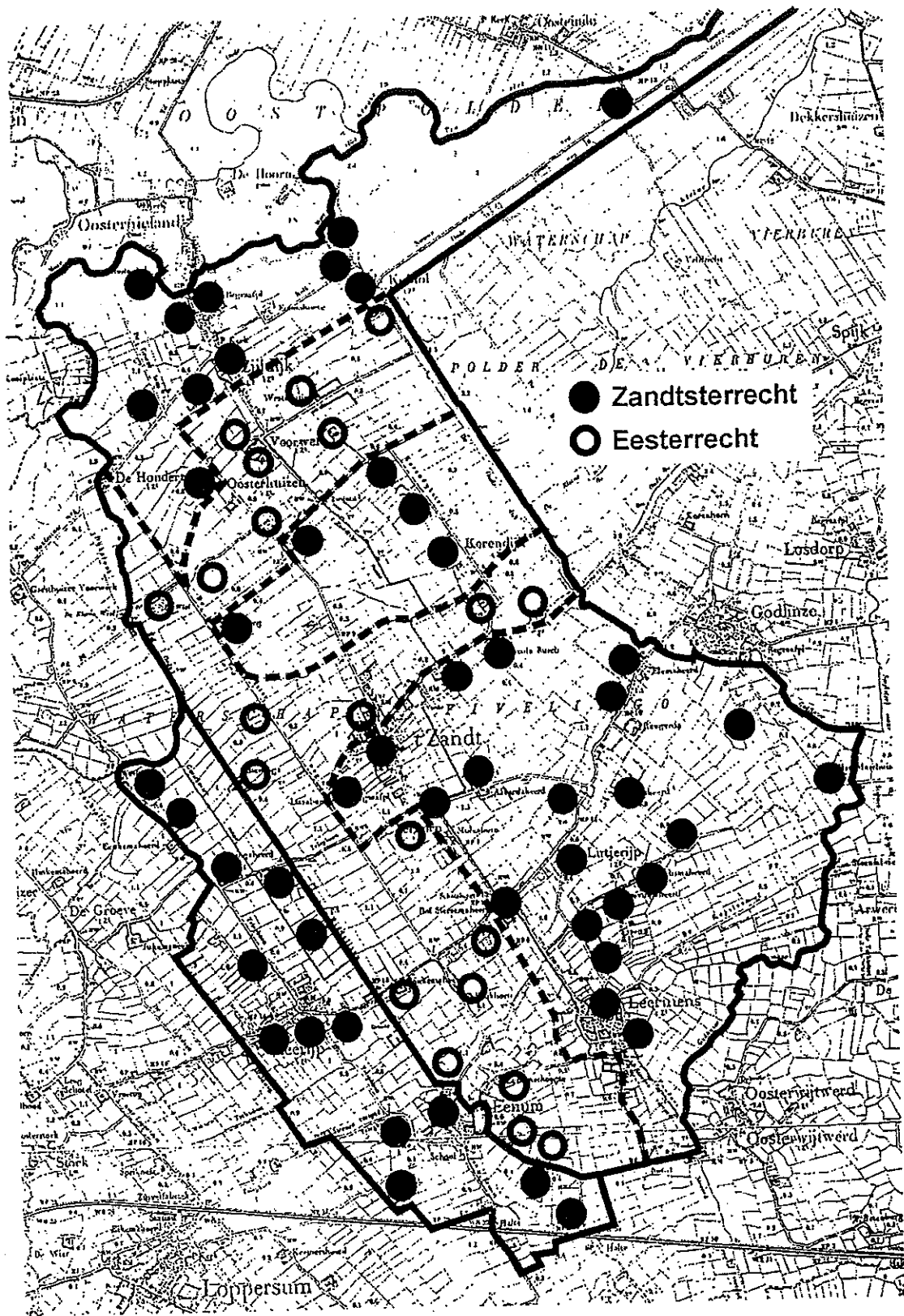
Feenstra geeft in zijn reconstructie van de grenzen van het Zandtster Eesterrecht een belangrijke correctie op de bestaande literatuur. Zo vond hij dat de Spijksterweg een dijk tussen Westerenden en Spijk moet zijn geweest. Zijn reconstructie van de grenzen van het Eesterrecht benaderde de historische situatie aanzienlijk beter dan de eerdere localiseringen. De door hem gereconstrueerde grenzen geven een merkwaardig beeld: zowel het Zandtster Eesterrecht als de rechtstoel 't Zandt valt in twee niet aaneengesloten delen uiteen. De vorm van de rechtstoel blijkt bij nadere beschouwing echter nog vreemder te zijn.

Op grond van een (nog lang niet uitputtend) onderzoek in de rechterlijke archieven van de rechtstoelen Eesterrecht en 't Zandt en enige andere bronnen kom ik tot de grenzen die op de bijgaande kaart zijn v^weergegeven. De stippellijnen zijn benaderingen. Op de kaart zijn hiervoor zo veel mogelijk natuurlijke en/of voor de hand liggende grenzen gevolgd, zoals (water)wegen en dijken. De belangrijkste verschillen met de reconstructie van Feenstra zijn dat niet alle huizen langs de Korendijk onder het Eester recht

---

14. R.H. Alma, 'Het Oudfriese landrecht van het Oldambt', in: *Us wurk* 49 (2000) 2-45, aldaar 5. Over de betrekkelijkheid van dit soort indelingen van de Ommelanden: dez., 'De Middeleeuwen in de Middeleeuwen', in: E. Knol, J.M.M. Hermans en M. Driebergen red., *Hel en hemel. De Middeleeuwen in het Noorden* (Groningen 2001) 130-137.

15. Vermoedelijk reeds in 1317 vermeld als "dimidius consulatus Aldersum". Zie Feenstra, 'Eestrum', 64.

Reconstructie van de grenzen van de rechtstoelen Zandster Eesterrecht en 't Zandt c.a. Tekening: Lammert Leertouwer.

vallen, terwijl een deel van het dorp 't Zandt en het westen van het kerspel Leermens er juist wel onder ressorteren.

Volgens Siemens waren de vreemde grenzen van het Eesterrecht te danken aan overstromingen en daaropvolgende bedijkingsactiviteiten van het klooster Bloemhof te Wittewierum. Hierdoor zou de rechtstoel waartoe Wittewierum en Ten Post behoorden, verenigd zijn met ingedijkte landen achter 't Zandt. De grenzen van het Eesterrecht zoals die uit onze reconstructie blijken, leiden tot de conclusie dat deze hypothese geheel moet worden verworpen: slechts een klein gedeelte van het Zandtster Eesterrecht bestaat uit later ingedijkte landen en verder zijn, na onze correcties, binnen het territoir van deze rechtstoel weinig eigendommen van het klooster te vinden. Verschillende boerderijen aan de Korendijk in eigendom bij het klooster blijken zelfs juist tot de rechtstoel 't Zandt c.a. te behoren.

Deze laatste rechtstoel valt volgens de reconstructie overigens in maar liefst vier niet aaneengesloten delen uiteen. Niet-samenhangende rechtstoelen zijn in de Ommelanden wel meer bekend, maar één die uit zoveel gedeelten samengesteld is, kennen we verder niet. Merkwaardig is verder dat het dorp 't Zandt door de Spijkerweg over twee rechtstoelen wordt verdeeld. Het territoir van het Zandtster Eesterrecht heeft een bizarre vorm gekregen, maar het lijkt in tegenstelling tot Feenstra's reconstructie wel samenhangend te zijn. Daarbij moet echter aangetekend worden dat dit kan veranderen als de met stippellijn benaderde grenzen alsnog anders zouden blijken te lopen.

4. Conclusies

Uit de voornamelijk in Duitsland bewaarde originele bronnen waarin de oude naam van Eenumhoogte voorkomt, blijkt ondubbelzinnig dat de juiste naam Oostrum en niet Eestrum moet luiden. Al in de zestiende eeuw is de naam echter in onbruik geraakt, waarna men een etymologische relatie met de naam van de rechtstoel Eesterrecht heeft gesuggereerd en de spelling Eestrum overheersend werd. Dat werpt opnieuw de vraag op naar de herkomst van het toponiem Eesterrecht, een vraag waarop we het antwoord nog schuldig moeten blijven.

Verder blijken de grenzen van het Zandtster Eesterrecht en de rechtstoel 't Zandt anders te liggen dan tot nu toe aangenomen. Ook hierdoor worden meer vragen opgeworpen dan opgelost: de reden voor deze bizarre grenzen kan opnieuw aanleiding voor onderzoek en discussie zijn, nu de hypothese dat de activiteiten van het klooster Bloemhof de aanleiding tot de vorming van het Eesterrecht zijn geweest, m.i. verworpen moet worden.